

En moderne økonomisk historie

AF

CARL-AXEL NILSSON OG JAN PEDERSEN

Den lundensiske professor i økonomisk historie, Lennart Schön, har med udgivelsen af »En modern svensk ekonomisk historia« skrevet en bog, der ikke blot er meget interessant som svensk økonomisk historie, men tillige rejser generelle spørgsmål og således er af betydning for forståelsen af også dansk økonomisk historie.¹ Med titlens nøgleord angiver forf. både sit emne og sit ambitionsniveau: Bogen *handler* om det moderne Sverige, fra den begyndende industrialisering til i dag, og *er selv* en moderne fremstilling. Lennart Schön undlader at beskæftige sig eksplicit med forskellen mellem hans egen nye og andres tidligere versioner, men det kan bekræftes at der er tale om en anden opfattelse af hvad der er det centrale i vækstens og fordelings historie, end hvad man ville have set en generation eller halvanden tilbage.

Bogen havde stor gennemslagskraft i de svenske medier da den udkom, ikke blot i den økonomiske fagpresse, men generelt i radio, tv, aviser og tidsskrifter. Det var ikke så meget selve fremstillingen af de to hundrede års økonomiske forandringer som vakte opmærksomhed. Redegørelserne for bogen og de mange interviews med forfatteren handlede især om det første kapitel, hvor forfatteren skitserer en systematik for skiftene mellem faser i den økonomiske vækst. I lighed med mange andre lande havde den svenske økonomi gennemgået en alvorlig krise i begyndelsen af 1990'erne, men der var på det tidspunkt også tydelige tegn på den nye og kraftige højkonjunktur der kom til at præge resten af årtiet. På denne baggrund opfattede mange Schöns model som et redskab til en bedre forståelse af samtidshistorien.

Det helt overvejende hos Schön er den empiriske fremstilling af svensk økonomisk historie. Men han tager altså sit udgangspunkt i en abstrakt model, som styrer hele den følgende fremstilling, såvel i forhold til indhold som til kronologi. Kapitlerne følger på hinanden med

¹ Lennart Schön: En modern svensk ekonomisk historia. Tillväkst och omvandling under två sekel. Stockholm 2000, SNS Förlag, 560 sider.

en tilbagevendende tematisk systematik i seks perioder, med tilvækst, krise, strukturforandring og rationalisering som nøglebegreberne. Kronologien præsenteres i tabel 1.1 og på s. 24. Eftersom den strukturerer fremstillingen, noterer man med en vis undren at der ikke er medtaget nogen eksplicit argumentation for valget af grænseår, og at kronologien præsenteres inden vi får noget at vide om modellen, inden for hvilken det tidsmæssige aspekt ellers spiller så central en rolle.

På linje med de senere års almindelige tendens inden for økonomisk historie er omdrejningspunktet i bogen de stadige teknologiske forandringer der ligger bag væksten i de rige, højtudviklede lande. Bogen rummer naturligvis kun summariske bestemmelser af hvori de teknologiske forandringer konkret bestod. Til gengæld forklares og illustreres indgående hvordan sammenhængen er mellem teknologiske innovationer og ændringer i investerings- og forbrugsmønstre. At der er et bærende tema og en klar tese til stede, betyder ikke at andre vigtige aspekter forsømmes, f.eks. den økonomiske politik, valutaordningerne, demografien eller sammenhængen mellem det økonomiske og den almindelige samfundsudvikling. Det er generelt en meget tilfredsstillende tekst, der både kan gøre fyldest som grundlæggende, overbliksgivende lærebog og som igangsætter til mere dybtgående studier i svensk/nordisk eller generel økonomisk historie. Der er mange henvisninger og en stor litteraturliste, foruden både navne- og emneregister.

Teknologisidens øgede vægt hænger sammen med betydelige forskningsmæssige landvindinger i de seneste par årtier. Udviklingen er blevet drevet af et skift i synsvinkel mht. økonomiens historiske udviklingsmønstre. Sagt meget groft anskuede man tidligere tingene i en form for forståelseshierarki hvor visse grundlæggende elementer lå tidligt i det historiske forløb og kunne afhandles dér for til gengæld at blive nedtonet senere. Overgangen til industri- og højvækstsamfund gennem de teknologiske innovationer i det 'lange' 19. århundrede skabte et sæt stabile teknologiske rammer om det moderne liv. Udviklingen gik ganske vist videre, men i samme spor, uden at frembyde de store gåder på det økonomisk-historiske plan. Teknologien kunne være interessant i sig selv og virkede uden tvivl som motor for den økonomiske vækst. Men den behøvede ikke, for de senere perioders vedkommende, stå centralt i den økonomisk-historiske syntese. Teknologien kom jo nærmest som manna fra himlen; den blev fremstillet som en eksogen variabel eller som en *black box*, for at citere nogle af de mest kendte vendinger der er blevet brugt i den kritik der efterhånden blev rejst. I stedet for disse formodede trivialiteter var man tilbøjelig til, i hvert fald fra og med fremstillingen af mellemkrigstidens krise, at skifte fokus over mod de store

konjunktursvingninger og efterhånden de politiske tiltag og nye styringsmekanismer der skulle holde beskæftigelse og vækst oppe og hindre ny underkonsumption og massearbejdsløshed. Også velfærdsstatens vækst faldt naturligt ind i dette narrative mønster.

Når denne synsmåde er gået meget tilbage, skyldes det ikke at den var 'forkert', men at der er sket et skift i den erfaringshorisont som nutidens økonomiske historikere og deres læsere virker inden for. Både katastroferne i første halvdel af det 20. århundrede og det meget langvarige og kraftige såkaldte *golden age*-boom mellem 2. verdenskrig og oliekrisen er nu ved at komme på afstand. Opfattelsen af det 20. århundrede som først hærget, siden velsignet ved en unormal udvikling går på retur. Vi har opdaget det normale ved kriserne. Ydermere har vi kunnet bevidne hvordan masseproduktionen og -forbruget ikke var slutningen på de industrielle revolutioners historie. Der er med informatikkens, bioteknologiens og rumfartens overrumplende udvikling åbnet muligheder og problemer der dels er nye, men samtidig minder om de kvalitative nybrud der skete ved de to foregående århundredeskifter.

I den moderne økonomiske historie benægter man ikke de unikke træk ved det 20. århundrede, men skifter vægten over mod de gennemgående eller tilbagevendende strukturtræk og mekanismer der på næsten paradoksal vis gør overraskende vendinger og transformationer til den normale ramme for en kontinuerlig økonomisk vækst. Et andet vigtigt led i den nye syntese er at vækstprocesser normalt ikke er betinget alene af en relativ kapitaltilvækst ledsaget af en vis behersket teknologisk udvikling der kan afbøde tendensen til faldende afkast på den hurtigst voksende produktionsfaktor. Den såkaldte 'restfaktor' af ny teknologi og øget menneskelig kompetence (*human capital*) spiller en fremtrædende og selvstændig rolle. Det er blevet accepteret at dette på ingen måde er erkendelsesmæssigt trivielt, men afhænger af det handlerum teknologifeltets aktører får *qua* den måde feltet er indlejret i den generelle samfundsstruktur på. Heraf kommer interessen for, ved afdækning af flere både teoretiske og empiriske detaljer end man tidligere skønnede nødvendigt, at følge hvordan den nye teknologi opstår og spredes, i processer hvis systematiske beskrivelse inddrager forbrugeres, investorers, iværksætteres og lønmodtageres mere eller mindre fuldkomment rationelle adfærd, foruden de institutionelle og organisatoriske kanaler der formidler alle disse kræfter.

Der levnes her kun plads til på ganske få punkter at tage gennemgående teorier og temaer og konkrete punkter op til omtale. Et af de helt centrale begreber, udmøntet af den svenske økonomiske historiker

Erik Dahmén i 1950'erne, er »udviklingsblokke«. Det hentyder til at forskellige brancher o.l. inden for et lands økonomi kan fungere som en gruppe eller blomstre op i tilknytning til et bestemt erhverv eller produkttype eller teknologi. Det skal forstås sådan at helheden udgør andet og mere end summen af de enkelte dele, fordi der er en kraftig gensidig støtteeffekt mellem de elementer som passer sammen. Synergien udmøntes gerne i både en stor kvantitativ vækst og i en markant kvalitativ udvikling, med erhvervsøkonomiske succeshistorier baseret på bemærkelsesværdige innovationer. De dominerende udviklingsblokke kan skifte, men vil, med gennemførelse af de relevante metamorfoser, ofte være aktive over ganske lange historiske perioder.

Der er en række overlappende træk ved de 'blokke' der kan opstå på dette grundlag, sådan at Sverige udskiller sig tydeligt fra f.eks. Danmark. Trods mange ligheder mellem de to samfund er industrien hos os ikke endt med at få det samme stærindustrielle islæt som i Sverige eller i samme grad været i stand til at opbygge internationalt konkurrencedygtige storvirksomheder. Det er et positivt træk ved fremstillingen at man får et indtryk af hvad der har været specielt for den svenske udvikling, samtidig med at denne fremstilles som en variant af et mønster der også blev fulgt i andre lande.

Klarheden er dog ikke overalt lige stor. På s. 34ff profilerer Schön sig i forhold til Lennart Jörberg og hans »eksportmodel« med sin egen »hjemmemarkedsmodel«. Forskellen er dog en smule flygtig, for også Schön fremhæver udenrigshandelens betydning for specialisering på grundlag af naturressourcer og teknik m.v. og de store eksportvirksomheders betydning. Det lyder heller ikke særlig kontroversielt når han mere end f.eks. Jörberg vil lægge vægt på interaktionen mellem indflydelse udefra og den indenlandske udvikling. Mere end en specifik hjemmemarkedsmodel ville det måske være rimeligt at sige at Schön supplerer den traditionelle eksportmodel og gør den mere dækkende. Lidt uklart bliver det, når han på s. 37 skriver, at »medan hemmamarknaden spelat relativt stor roll för förnyelsen, har exportens betydelse ökat under rationaliseringen«.

Med anerkendelse af at Schön nok har en reel pointe i sin fremhævelse af vækstfaktorerne på hjemmemarkedet, er det stadig muligt at kritisere ham for at undervurdere eksportaspektets gennemgående betydning ved tillem্পningen af modellen i den empiriske fremstilling. Bortset fra krigsperioderne nævner Schön kun eksportens rolle for svensk økonomi én gang i samtlige delperioder 1910-1950, og da gør han det som et aspekt af 1930'ernes fornyelse. Det påpeges på s. 351f. at svensk økonomi havde en reel fordel i at have varer i eksporten som

prægedes af fordelagtige efterspørgselforhold på flere europæiske markeder, ikke mindst gjaldt dette for træmassen og papiret. Synspunktet kan virke lidt overraskende på baggrund af citatet fra s. 37 ovenfor. Men det skal tilføjes at forfatteren straks påpeger at afsætningen på hjemmemarkedet ekspanderede endnu mere, og at »det är i de inhemska faktorerna som man bör söka de främsta förklaringarna till 1930-talets utveckling«.

Det er således alligevel åbenbart at Schön i realiteten ikke afviser eksportmodellen som en vigtig, om end ikke altid den vigtigste, forklaring. Det er jo også fuldt muligt at hævde at den karakteristik som Schön giver af eksportforholdene i 1930'erne, faktisk er relevant for hele perioden 1910-1950 og måske endnu længere frem i tiden. Eksporten af råvarer og halvfabrikata var en vigtig komponent i svensk økonomi og kunne generelt set drage fordel af at kunne sælge til ekspansive markeder.

For den der interesserer sig for moderne dansk økonomisk historie, er det naturligt at interessere sig så stærkt for netop eksportaspektet i forklaringsmodellen. I lighed med Sverige oparbejdede Danmark i anden halvdel af 1800-tallet en stor eksportproduktion, hos os baseret på naturressourcen jord, i Sverige på naturressourcerne skov og malm. Og endnu i slutningen af 1930'erne var disse eksportproduktioner en ryggrad i begge landes økonomier med cirka 2/3 af eksporten fra Sverige og cirka 3/4 fra Danmark. I realiteten var betydningen endnu større på grund af eksportproduktionernes relativt lille brug af importerede inputs. Men der var en afgørende forskel mellem landenes situationer. Den traditionelle eksportsektor var ekspansiv og udviklingsdygtig i Sverige, medens den i Danmark oplevede en stadig større konkurrence på eksportmarkederne. Det stillede meget store krav til en forandring af hele den danske økonomi, i skarp kontrast til den svenske som tværtimod kunne drage fordel af forholdene på eksportmarkedet.

Det hovedpunkt man lettest kan blive uenig med forfatteren om – for det er en standende kontrovers i økonomisk historie – er spørgsmålet om den nøjere definerede rytme i udviklingen. Kontroversen består i hvorvidt man i større eller mindre grad – eller overhovedet – finder at 'lange bølger'-begrebet er frugtbart i den sammenhæng. Schön bruger ikke selve ordet »bølger«, utvivlsomt fordi han er sig bevidst at det er problematisk, og egentlig gerne vil foretage de nødvendige reservationer over for den alt for grovkornede dialektik der ligger i visse udgaver af teorien. I nogen grad følger han dog alligevel i sporet efter bl.a. Nikolaj D. Kondratieff, Joseph A. Schumpeter og Christopher Freeman idet han hævder at den økonomiske udviklings 'vejrtrækning' følger en strukturcyklus på 40-50 år. Hver cyklus begynder i en kritisk fase som et

nyt teknologisk og institutionelt mønster hjælper til at komme ud over. Senere følger en ny krise der overvindes ved at de nye teknikker og organiseringsformer rationaliseres og videreudvikles. Men også denne fornyelsesbølge taber sit momentum og lægger til sidst op til en mere gennemgribende kvalitativ fornyelse hvorved en ny cyklus begynder. Tolkningssåden bygger på to elementer, dels konjunktursvingninger, dvs. markante periodiske variationer i vækstraten, dels 'klynger' af markante innovationer, f.eks. dampmaskiner, smedjærn og tekstilmaskiner ca. 1800 eller forbrændingsmotor og elforsyning ca. 1900. Det antages eller antydes i denne form for teori at man har opdaget et på en gang kausallogisk sammenhængende og tilbagevendende mønster for hvordan det samlede tekno-økonomiske system drives fra det ene stadie til det andet, gennem faser hvor enten transformation eller 'finindstilling' af det nyligt indførte dominerer.

Kritikken mod denne teoretiske figur går typisk ud på at inddelingen af teknologien i generationer kan forekomme arbitrær, bl.a. fordi det derved ignoreres at der kan ske markante kvalitative forbedringer af teknologier som har mange år på bagen. Det mest problematiske er vel imidlertid at strukturcyklusteorien får et vist metafysisk præg ved sin skelnen mellem transformation og (i den af Schön anvendte terminologi) rationalisering. Det hedder at først indføres den nye teknik, og derefter kommer finpudsningen af det allerede skabte. Men det er en kendt sag, både empirisk og teoretisk, at når ny teknologi slår igennem (i den angivelige første fase), sker det ikke ved en mystisk umiddelbar forvandling, men gennem en glidende spredningsproces med bløde overgange mellem de forskellige faser af forløbet. Dette skyldes at dugfriske innovationer gerne er både teknologisk og økonomisk problematiske for investorerne. Derfor afhænger transformationens (= spredningens) hastighed og varighed af netop inkrementel forbedring og øget viden om teknologiens optimale anvendelse, noget som ellers skulle være karakteristisk ikke for denne, men for den næstfølgende fase. Dvs. det bliver, når det kommer til stykket, ikke to adskilte processer, men i bund og grund den samme.

Schön anfører (s. 273) at 1920erne var en rationaliseringsfase og senere (s. 304f) at rationaliseringerne blev gennemført ved at investere og mekanisere. At erstatte menneskelig arbejdskraft med nye maskiner (uanset om maskintypen er helt ny eller lidt ældre) er både teknologisk og økonomisk mere en transformativ aktivitet end det er en rationalisering. Et skel mellem en innoverende og en rationaliserende fase forekommer derfor diffust, for ikke at sige tvivlsomt.

1920ernes høje investeringsniveau i Sverige vises forøvrigt klart i

bogens diagram 4.4, som også illustrerer den generelt stigende tendens i investeringernes andel af den samlede økonomi. Det sidstnævnte historiske transformationsmønster, som følger af at der hele tiden bliver 'mere og mere' teknologi til rådighed for samfundet, og at denne øgede mængde for en stor del legemliggøres i maskiner (investeringer), kunne med rimelighed have været gjort til genstand for mere omtale.

Det skal indrømmes at man ikke generelt kan afvise at der er en sammenhæng mellem konjunkturudviklingen og den teknologiske udviklingsrytme. Netop fordi investeringslysten spiller så stor en rolle for teknologispredningen, er der rent logisk en forbindelse. Men det er ikke givet at denne forbindelse er meget dybere end at konjunkturerne skruer op og ned for investeringsmængderne og med mellemrum sørger for at rense ud i de kapitalejerskaber hvis forvaltere viger tilbage fra at følge med på det teknologiske område.

Schöns udgave af strukturcyklusteorien er ikke hård og forbenet, man kan endda sige at der ikke insisteres så meget på den i selve fremstillingen som i indledningens generelle afsnit. Men den er der, som eksemplet med 1920erne godtgør. Det giver anledning til en kritik der måske er lidt forudsigelig for dem der kender debatten, men ikke desto mindre trænger sig på. Af de to teoretiske hovedfigurer som Schön mobiliserer både i begyndelsen og undervejs, er det ikke de lange bølger, men den om de langsigtede udviklingsblokke der står stærkest og virker bedst.

Det er klart at det i et enkelt bind ikke er muligt at dække alt ind på en helt tilfredsstillende måde, men Schön evner at forene systematisk og sammenhængende, teoretisk baseret fremstilling med en omfattende specialviden. Sproget er i det store og hele levende og let læst, om end en lovlig teknisk og abstrakt 'økonomstil' sine steder stikker hoven frem. I afsnittet om 1880ernes »industriella omvandlingstryck« skriver Schön bl.a.: »Främst bland de brancher som kände av det negativa omvandlingstrycket återfanns järn- och stålindustrin ... en strukturrationalisering som innebar att antalet järn- och stålverk reducerades och över lag också moderniserades« (s. 202). Det er en temmelig neutral for ikke at sige eufemistisk måde at beskrive en strukturrationalisering på, som betød nedlæggelse af hundredevis af små jernværker og dermed arbejdsløshed for adskillige tusind arbejdere, og som fik store regionale økonomiske virkninger.

At væksten har sin egen nødvendige logik, ændrer ikke ved at den rummer både positive og negative komponenter. Det sidste hører man ikke meget om. Også indkomstfordelingsmønstret, den skiftende (eller permanente?) grad af social ulighed og forholdet mellem vel-

stand/velfærd og vækst, f.eks. betragtet under en human capital- eller evt. en bredere socialhistorisk synsvinkel, forekommer forsømt. Douglas North har en gang elementært påpeget at økonomisk historie har to hovedkomponenter: produktivitet og fordeling. Schöns bog er om blot den ene af dem.

Trods den megen kritik og debat som en bog med et sådant ambitionsniveau og en sådan bredde ikke kan undgå at fremkalde, skal det fremhæves at der overordnet er tale om en meget alsidig, dækkende og god fremstilling. Den viser tydeligt at der både internt forskningsmæssigt og med hensyn til relevans for den overordnede historiske forståelse er sket en spændende og positiv udvikling inden for økonomisk historie.